

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Nyköpings Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

STOCKHOLM. 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Nyköpings Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Nyköpings Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

STOCKHOLM. 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§. 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	3.
§. 2. Invånare.....	4.
Folkmängden.....	4.
Folket.....	4.
Konst och Näringsflit.....	4.
§. 3. Näringar.....	6.
Jordbruket.....	6.
Boskapsskötsel.....	6.
Skogar.....	6.
Bergsrörelse.....	6.
Fabriker, Bruk och öfriga Näringar, hvilka icke tillhöra Bergsrörelsen.....	6.
Binäringar.....	6.
Handel i landet.....	6.
§. 4. Politisk författning.....	7.
Kammarverk.....	7.
Politi.....	7.
§. 5. Städer.....	8.
Nyköping.....	8.
Strengnäs.....	8.
Eskilstuna.....	8.
Thorshälla.....	8.
Mariefred.....	9.
Trosa.....	9.

Tabellbilaga

Statistisk Tabell öfver Städerne inom Södermanlands Län
Tabell för Landet inom Södermanlands Län för åren 1843 till och med
1847

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt
hänseende inom Nyköpings län åren 1843, 1844, 1845,
1846 och 1847.

§. 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Nyköpings län, vestra delen af Södermanland, innehåller i längd 11 och i bredd 8 mil samt i rymnd 66 qvadrat-mil, deraf 7 qvadrat-mil utgöras af vatten, och gränsar i öster till Stockholms län, i norr till Upland, Westmanland och Mälaren, i vester till Hjelmaren och Nerike och i söder till Östergötland och Östersjön. I öfrigt består länet af fyra Fögderier, innehållande tillhopa tio härader, nämligen: *1:sta Fögderiet* Jönåkers, Rönö och Hölebo härader. *2:dra Fögderiet* Oppunda och Willåttinge härader, *3:dje Fögderiet* Öster- och Wester Rekarne härader samt *4:de Fögderiet*, Åkers, Daga och Selebo härader; dessa fögderier indelade i två domsagor; och af sex städer: Nyköping, Strengnäs, Eskilstuna, Thorshälla, Mariefred och Trosa. — Utom ofvanomförmälda vatten innesluter länet en mängd insjöar. — Skogarna, egentligast vid länets gränser såsom i trakten af Östersjön, Östergötland öfver den såkallade Kålmården, och intill Stockholms län, men äfven inne uti landet, motsvara i deras närvarande skick ungefär ortens behof; och den håg, som börjar visa sig för en ändamålsenligare skogsskötsel, gifver hopp om bättre tillgång i framtiden. — Mindre skogarne men mera vattnen tyckas på klimatet hafva inflytande.

Till jagt såsom näring eller bidrag dertill, nämligen den ändamålsenliga jagten, gifves ingen håg och således med hvarje år minskadt tillfälle, med undantag af sjöfogelsjagten, som förnämligast i skärgården bidrager till föda för invånarne och lemnar tillgång till afsalu. — Fångst och jagt af skjälar brukas. — Jagten kan knappt räknas till binäring, men kunde vara det i betydlig grad. — Skogarnes utödande verkar visst i detta afseende, men sätet hvarpå jagten i allmänhet skötes gör det vida mera. — I allmänhet öfvas och vårdas jagten icke af jordägaren, utan är den med få undantag öfver-

lemnad åt skogvaktare eller idkad af torpare, drängar, inhysesshjon och lösa personer, som endast beräkna den närvarande förmänen eller lättaste sättet. — Undantag härifrån har dock förekommit, som genom sådan åtgärd, att jagt icke utöfvas af någon obehörig, men deremot med urskiljning och det vildas vårdande, gifvit det mest tydliga bevis på fördelarne utaf jagtens ändamålsenliga skötande.

Fiskes idkande erbjuder sig öfver hela länet, fast i allmänhet icke anorlunda än till husbehof; men i skärgården utgör det hufvudnäring, hvarföre skärgårdsfisket längre fram kommer att beskrivas.

Jordmänen i odaläkern är i allmänhet god och gifvande, bestående af stark lera blandad med svartmylla, hvilken, mycket hårdbrukad, likväl, sedan brådden framskjutit, uthärdar långvarig torka, utan särdeles menligt inflytande på afkastningen; dock gäller detta egentligast om höst-sädet, som ock allmännast här brukas. — Aftappningar och odlingar af mossar och kärr hafva i sednare tider betydligt tilltagit.

§. 2.

Invånare.

Folkmängden utgör å landet 27,822 män och 28,849 qvinnor, mantalskrifna; samt icke mantalskrifne 25,548 män och 28,364 qvinnor och i städerna 9,985 män, qvinnor och barn.

Folket: Genom folkskolor, der barnen bibragts nödig christendoms-kunskap och lärt skrifva, genom af handel, körslor och dylikt åstadkommet umgänge med främmande, har folket erhållit en viss upplysning, särdeles i orter gränsande till städerna. — Sedligheten är derföre icke i mindre godt förhållande, hvartill en ganska betydlig orsak igenfinnes i ett kanske något minskadt fylleri, hvars betydligare aftagande dock motverkas genom ymnig tillgång på bränvin. — Den fordna lättheten att på härads-allmänningarne få anlägga odlingar har varit, och det alltmera allmänna bruket af såkallade stättjenster är i betydlig mån bidragande till ökandet af fattigdom. — Dessa förhållanden, som bestämdt ådagalägga följderna af en för långt utsträckt hemmansklyfning, försätta den arbetande klassen i en belägenhet, hvilken förorsakar håglöshet och mindre ordentligt lefnadssätt.

Konst och Näringsflit. I städerna äro dessa i tilltagande och bereda jemn utkomst för dem, som icke låta ett bättre välstånd förleda sig till lättja och

utsväfningar, hvilket dock ej sällan inträffar. — På landet deremot stanna de egentligast vid tillredande af den mest nödvändiga åkerbruksredskapen och de oundgängligaste väfnader, som dock i vissa socknar ej obetydligt tillverkas till afsalu, samt att sköta jorden, hvare allmogon, som alltid visat fallenhet därför, tyckes hafva förkofrat sig, hvaritill den nu inrättade landbruks-skolan betydligen skall bidraga sedan den hunnit sprida sina verkningar.

Denna landbruks-skola, som tillika, i afseende å hvad till landbruk hörer, är en slöjdskola, har sin varaktighet försäkrad derigenom, att densamma är anlagd å en på trettio år arrenderad Kungs-ladugård. — Jemlikt det af Kongl. Maj:ts den 14 Augusti 1841 för samma skola fastställda reglemente, skola der årligen undervisas tolf frilärlingar, hvaraf, efter i två år erhållen undervisning, sex årligen utgå. Således blefvo sex lärlingar antagne den 1:sta November 1841 och lika många samma tid 1842, då ock institutet var i full gång med dess bestämda lärare-personal af föreståndare, underlärare och lärare för smide och slöjd. — Genom de 1000 R:dr banko årligen, som skolan tillsvidare åtnjuter af det anslag Rikets Ständer beviljat för lägre landbruks-skolor, har det blifvit en möjlighet att till dess nuvarande skick bringa berörde skola, som dessutom har egen kapital-fond och som efter att i två år hafva fortgått, nämligen till den 1:sta November 1843, visat, att genom dess tillvägabringande, en bana blifvit beträdd, på hvilken en stor och nyttig verksamhet kunde utvecklas, i det de utexaminerade lärlingarne utan undantag genast blefvo anställda hos ortens landbrukare, och mängden af sökande, som önskade dels friplatser och dels att äfven emot betalning antagas, så ökade sig, att endast brist på medel och utrymme hindrade emottagandet af ett flerdubbelt antal. — Af brist på nödigt utrymme för lärlingarne, och på tillgångar i öfrigt, är dock skolans verksamhet inskränkt till dess nuvarande skick; men verksamheten kunde betydligen utvidgas, om skolan erhöi af statsmedel ett ökad årligt anslag, som fick användas de första åren till nödiga byggnader, och sedan till en utvidgad undervisning, som, att dömma efter hvad erfarenheten hitintills ådagalagt och af sig i öfrigt företeende anledningar, ofelbart kommer att i hög grad påkallas; dock hafva jemlikt Kongl. Maj:ts nådiga bref af den 30 November 1848, för samma år erhållits ytterligare 1000 R:dr.

Näringar.

Jordbruket. Cirkulations-bruk, hvarigenom ock ökad fodertillgång beredas, är antaget hos possessionaterna; men hos allmogen består bruknings sättet deruti, att vexelvis halfva åkern besås då den andra hälften ligger i träde. — Vanligen utsås på ett mantal tolf till femton tunnor årligen, mest råg; och vanligen är afkastningen för ortens behof fullt tillräcklig; men ej sällan medgifver den äfven afsalu till andra orter. — Potates planteras betydligt, ej på den för säds frambringande egentligen bestämda jorden, utan i dertill anslagne täppor å nyodlingar eller trädesåkrar; dock har allmogen numera på åtskilliga ställen äfven börjat odla foderväxter.

Boskapskötsel. Hos possessionater råder visst ett hugnande bemödande att förbättra ängsmarken och uppbringa foderafkastningen; men ännu har man föga funnit allmogen vidtaga ändamålsenlig ängsförbättring. Deraf följer ock att i allmänhet ännu endast possessionaterna förbättra sina kreaturs racer; dock genom de beskällare, som från Strömsholm årligen utsändas, blifva äfven allmogens hästar bättre; men hos allmogen äro boskapskreaturen små. De kreatur, som i allmänhet nyttjas, äro hästar, hornboskap, får och svin.

Skogar. I sednare tider genom origtig hushållning betydligt minskade, kunna skogarne antagas ungefär motsvara ortens behof; men början synes vara gjord till förbättrad hushållning, hvaraf skogstillgången bör framdeles kunna blifva icke obetydlig.

Bergsrörelse. De inrättningar, som härtill höra, äro upptagna i tabellen. — Bergshandteringen är för närvarande här, liksom annorstädes, i af tagande.

Fabriker, Bruk ock öfriga Näringar, hvilka icke tillhöra Bergsrörelsen. Hvad landet angår åberopas i afseende å dessa näringar tabellen; och beträffande dem i städerna, så förekomma de här längre fram för hvarje stad särskildt.

Binäringar. Fiske, körslor och väfnader. Snickeri, hvartill äfven räkåkdons förfärdigande, börjar något tilltaga.

Handel i landet. Denna sker egentligen med spannmål och dernäst med fisk, som afsättes på Stockholm, Bergslagen och Örebro. — De i följd af Kongl. Förordningen den 22 December 1846 beviljade handelsrörelser å landet komma att i nästa berättelse upptagas.

§. 4.

Politisk författning.

Kammarverk. Såsom tabellen utvisar finnas i länet: Lustslott med dertill hörande hemman $34\frac{1}{2}$ mantal: Kungs- och Kungs-ladugårdar $52\frac{1}{2}$ mantal: derunder lydande eller eljest kronan särskildt förbehållne och för dess räkning utarrenderade eller disponerade hemman $6\frac{1}{2}$ mantal: Krono-säterier $19\frac{1}{2}$ mantal: frälse säterier $378\frac{2}{3}$ mantal: skatte-säterier $4\frac{1}{2}$ mantal: säteri-rusthåll $16\frac{1}{2}$ mantal: rå- och rörs-hemman $166\frac{7}{8}$ mantal: frälse-hemman $1166\frac{2}{3}$ mantal: frälse skattehemman $69\frac{2}{3}$ mantal: Kronohemman $13\frac{1}{2}$ mantal: dito under krutbruk anslaget 1 mantal: Krono-rusthåll $4\frac{1}{2}$ mantal: dito Augmentshemman 3 mantal: Krono skattehemman $980\frac{2}{3}$ mantal: dito särskildt under Bruk skatteköp, derå Åbo, $10\frac{2}{3}$ mantal; Krono skatte rusthåll $114\frac{2}{3}$ mantal; dito Augmentshemman $82\frac{1}{2}$ mantal; militie boställen $71\frac{1}{2}$ mantal civila boställen $22\frac{2}{3}$ mantal: Ecklesiastika boställen $90\frac{1}{2}$ mantal: Domkyrko-hemman frälse $1\frac{1}{2}$ mantal: dito krono 1 mantal: Gymnasie- och schole-hemman Krono $3\frac{1}{2}$ mantal: Hospitals- och barnhus-hemman frälse $2\frac{1}{2}$ mantal: dito krono 1 mantal: rekognitions skogshemman $8\frac{2}{3}$ mantal, tillhopa $3355\frac{1}{3}$ mantal förmedlade utom torp, utjordar, urfjellar, allmänningar och parker m. m. jemte bruk, qvarnar o. s. v. — Bevillingen gör af ofvanförmälda hemmantal 65,856 Riksdaler 27 skillingar 7 rst. banko. — Af öfrige lägenheter, verk och inrättningar 13,081 Riksdaler 37 skillingar; hvarförutan öfrige allmänna bidrag åligga samma hemman till ett belopp af 446,884 R:dr 16 sk. 6 rst. samt verk och lägenheter 28,356 R:dr 9 sk. 1 rst.

Sedan 1842 hafva tillkommit $2\frac{1}{2}$ mantal nyhemman samt af qvarnar 3 par stenar.

Politi. En arbets- och förbättrings-inrättning för vanvårdade och vanartige barn finnes i länet. Utom länslasarettet och ett särskildt lasarett i Eskilstuna, finnes inom Daga härad en helsovårdsanstalt med särskild lönad läkare. — Provincial-läkare äro fyra, bland dem likväl inberäknad läkaren för Daga härad; och distrikt-läkarne äro två. — Djurläkarne i länet äro fyra. — Fattigförsöjningen sker i öfverensstämmelse med Kongl. Förordningen den 25 Maj 1847.

Städer.

Nyköping, belägen vid en vik af Östersjön med stapelfrihet, har fördom idkat betydlig både ut- och inrikes handel, men äger nu häruti endast in-skränkt rörelse medelst inrikes handel och sjöfart, handeln till det mesta bestående i utminuteri af hvad från andra inländska hamnar, landet och skärgården erhålles. I staden finnas en lärdomsskola samt två folkskolor, en för gossar och en för flickor. — Handel, klädesfabriker och handtverkerier utgöra stadens hufvudnäring. — Stadens jord, med undantag af den öppna inom staketet, hvarå endast trädgårdsväxter odlas, användes för olika såden likasom landets. — Staden är säte för länets höfding och i granskapet ligger det fordna Nyköpings slott, i hvars ruiner länshäktet är inrättadt. Staden har en af densamma lönad läkare samt njuter dessutom i helsovården biträde af provincial- och af lararets-läkarne. I staden finnes en sparbanks-inrättning.

Strengnäs. Belägen vid Mälaren. — Handel och handtverkerier äro ej särdeles betydliga. — Desamma, jemte inkomsten af jordbruk och skolungdomen, utgöra hufvudnäringarne. — Ut i staden är sätet för Biskopen i Strengnäs stift samt finnes gymnasium, trivial-skola och lancaster-skola. — Den har dessutom en genom euskilda bidrag tillkommen arbetsinrättning för barn, och en sparbank.

Eskilstuna, belägen vid Hjelmareån, $\frac{3}{4}$ mil från dess utlopp i Mälaren. — Jern- och stålförädling utgör stadens hufvudsakligaste näringsgren, hvartill kommer handel och handtverkerier; och genom en i sednare åren ökad varu-undsättning har beredts invånarnes bättre bergning. Jordbruket är ringa och för folkundervisningen finnes en skola med tre lärare. — Läkarevården besörjes, dels af en stadsläkare, och dels af läkaren vid ett af ortens invånare inrättadt lasarett. — Tillförseln af landtmannavaror är betydlig om hösten. — En provincial-läkare är der stationerad.

Thorshälla, belägen vid Mälaren. — Handeln sträcker sig mest till viktualier och är, likasom handtverkerierna, obetydlig. — Invånarne, hvilkas hufvudsakliga näring är åkerbruk af vanlig sädesproduktion samt potates-odling jemte boskapsskötsel och fårafvel, sysselsätta sig ock med befraktningar af varor till och från Stockholm samt omkring Mälaren belägna städer. Barn-

undervisningen sker i en pedagogi, tillräcklig för behovet. Tillförseln är ringa och måste vara det då ingen afsättning finnes.

Mariefred, belägen vid Mälaren har föga rörelser för både handel och handtverkerier, hvaremot jordbruk är hufvudnäringen. — Äger en skola för barnundervisningen.

Trosa. Denna vid Östersjön belägna stad har till hufvudnäring strömmingsfiske, som betydligt nog idkas på fem serskilda i hafvet belägna skär. — Den insaltade strömmingen afsättes om sommaren i städer vid Mälaren och om hösten i Nyköping och Norrköping. — Stadens handel i en enda persons hand består egentligen uti att förse skärgården med lin, hampa, salt, viktualier och något specerier. Konstfliten hos fiskesidkarne medelst förfärdigande af den redskap de behöfva, är ej obetydlig. För barnundervisningen finnes en pedagogi.

I länet finnes en köping, Malmköping kallad, anlagd på Kongl. Södermanlands Regemente tillhörige rusthållet Malma i Lilla Malma socken af Willättinge härad, sju mil från Nyköping och tre mil från Eskilstuna. — Denna köping, hvarest drifves någon handel samt handtverkeri, lyder under landsrätt i justitie-mål, och till polisen under Landshöfdingen, Kronobetjeningen och en der i sednare tider tillkommen ordningsman, som invånarne sjelfva löna. — Der är ock samma Regementes mötesplats. — För tomter der erläggas till Regementet tomtören. — För öfrigt äger köpingen föga inflytelse på landsorten. Nyköping i Landskansliet den 30 September 1849.

G. E. FRÖLICH.

G. Engeström.

TABELL för Landet inom Södermanlands Län för åren 1843 till och med 1847.

Hemmantal.	Utsäde af										Medelafkastning, sedan utsädet är afdraget.						Underhålla Kreatur.						Uppskattadt värde.		
	Formelladt.	Öfverfulladt.	Diverse Lägenheter, Verk och Inlöfningar.	Hede.	Råg.	Korn.	Höfrå.	Blandsäd.	Åker.	Potatis.	Hede.	Råg.	Korn.	Höfrå.	Blandsäd.	Åker.	Potatis.	Häns.	Ovar.	Kor.	Egningslopp.	Får.		Står.	Gädder.
1843	341	352	1	26	130	25	20	18	12	103	208	910	173	100	90	60	325	69	146	153	72	220	96	85,990	
1844	352	352	1	26	130	25	20	18	12	103	208	910	173	100	90	60	325	69	146	153	72	220	96	85,990	
1845	352	352	1	26	130	25	20	18	12	103	208	910	173	100	90	60	325	69	146	153	72	220	96	85,990	
1846	352	352	1	26	130	25	20	18	12	103	208	910	173	100	90	60	325	69	146	153	72	220	96	85,990	
1847	352	352	1	26	130	25	20	18	12	103	208	910	173	100	90	60	325	69	146	153	72	220	96	85,990	
Summa	1,840	1,840	5	130	650	125	100	72	48	512	1,040	4,550	865	500	450	300	1,300	345	784	765	288	900	384	435,960	

S t a t s															B i d r a g.																																																											
Efter Bevilnings-Förordningen.					Efter 3dje Art.	Brävnings-afgift.	Summa.	Ständiga Räkter.					Arrende-medel.	Kostnad för Rustning och Rotering.	Klerici-Statens underhåll.				Fattigför-öring.	Skjuts.	Våghållning.	Diverse afgif-ter, onera och allmänna besvar.	Summa Stats-Bidrag.																																																			
Efter 1sta Art.	Efter 2dra Artikein.		Efter 3dje Art.	Jordboks- och Hems-mantals-Ranta.				Krono-Tionde.	Afdrad.	Mantalspen-ningar.	Gernings-ören.	Tionde och Rantor af Bråk, Berg-Verk och andra Verk och Inlöfningar.			Summa.	Pastorers.	Kapellansers.	Kyrko-bejörnings.						Summa.	Skjuts.	Våghållning.	Diverse afgif-ter, onera och allmänna besvar.																																															
1843	104	24	9	171	46	27	30	40	12	353	16	2,130	12	6	218	19	2,091	6	80	36	4,330	20	4	435	232	12	23	3	19	18	274	33	59	18	412	690	604	24	121	119	6,775																																	
1844	104	24	9	171	46	27	30	40	12	353	16	2,130	12	6	218	19	2,091	6	80	36	4,330	20	4	435	232	12	23	3	19	18	274	33	59	18	412	690	604	24	121	119	6,775																																	
1845	104	24	9	171	46	27	30	40	12	353	16	2,130	12	6	218	19	2,091	6	80	36	4,330	20	4	435	232	12	23	3	19	18	274	33	59	18	412	690	604	24	121	119	6,775																																	
1846	104	24	9	171	46	27	30	40	12	353	16	2,130	12	6	218	19	2,091	6	80	36	4,330	20	4	435	232	12	23	3	19	18	274	33	59	18	412	690	604	24	121	119	6,775																																	
1847	104	24	9	171	46	27	30	40	12	353	16	2,130	12	6	218	19	2,091	6	80	36	4,330	20	4	435	232	12	23	3	19	18	274	33	59	18	412	690	604	24	121	119	6,775																																	
Summa	4,331	8	4	2,821	28	1	36,634	25	11	2,548	10	3	38	18	1	23,371	1	278,938	16	1	30,713	26	6	41,589	14	11	88,363	10	9	13,869	12	—	28	44	9	4,185	32	—	198,750	4	11	15,202	10	10	76,433	37	9	29,513	13	8	7,986	14	9	9,215	4	2	76,741	32	2	17,968	13	5	23,076	4	—	41,264	46	—	20,227	33	1	554,178	42	2

Nyköping i Lands-Kontoret den 30 Augusti 1849.

G. E. FRÖLICH.

Carl Oldberg.